

U konačnici, valja reći kako knjiga Michaela Louxa *Metafizika: suvremen uvod* predstavlja detaljan, kvalitetan i pedantno organiziran udžbenik upotrebljiv u službenim programima sveučilišne nastave filozofije. Premda piše iz analitičke perspektive, Loux ne robuje karakterističnom diskursu i svaku teorijsku poziciju uspijeva konzekventno razložiti u prozno prihvatljivom stilu. Svakako valja istaknuti hrvatsko-engleski rječnik pojmova na kraju knjige, koji može biti iznimno koristan pri daljnjem praćenju srodne literature. Tekst je mjestimično ipak predetaljan i može dovesti do gubljenja u moru informacija, ali ako ga se koristi u kontekstu nastave ili pak uz preporučenu literaturu na kraju svakog poglavlja, taj je problem moguće prilično lako izbjeći. Imajući u vidu trenutno, relativno skromno, stanje sveučilišnih udžbenika iz filozofije na hrvatskom jeziku, prijevod *Metafizike* Michaela Louxa nesumnjivo predstavlja izniman i nezamarniv doprinos toj filozofskoj disciplini danas.

Matko Sorić
matkont@yahoo.com

Luca Malatesti and John McMillan (eds.), *Responsibility and Psychopathy: Interfacing Law, Psychiatry, and Philosophy*, Oxford: Oxford University Press, 2010, pp. 329.

Zbornik radova pod nazivom *Odgovornost i psihopatija: sučeljavanje prava, psihijatrije i filozofije* multidisciplinarna je zbirka stručnih članaka čiji je cilj, kako se iz uvoda zbornika i samog podnaslova može iščitati, povezivanje empirijskih istraživanja sindroma psihopatskog poremećaja s filozofskim i pravnim istraživanjima vezanim uz pojam psihopata te moralne i pravne odgovornosti (1–2). Zbornik je tematski podijeljen u tri dijela koji su sami, uključujući i uvod, podijeljeni u 18 poglavlja, od kojih svako poglavlje, osim jednog (poglavlje 7) predstavlja originalni članak pojedinih autora. Prvi dio sadrži članke vezane uz pitanja pravne odgovornosti i politike prema psihopatima; drugi daje opis i pregled metodologije i istraživanja psihopatskog poremećaja; dok se treći dio bavi filozofskim pitanjima moralne odgovornosti osoba s psihopatskim poremećajem. Svaki dio sadrži vrlo koristan uvod od strane urednika, uz dodatak da uvod u drugi dio ima širu funkciju te sadrži i polemičku notu.

S obzirom na temu ovog zbornika, za čitatelja koji nije upućen u psihološku karakterizaciju psihopatskog poremećaja najbolje je krenuti od drugog dijela koji predstavlja nužan preduvjet za informirano i odgovorno bavljenje pitanjima i problemima vezanim uz psihopate. Stoga će i ovaj prikaz početi s pregledom drugog dijela zbornika.

Psihopatski poremećaj spada u poremećaje ličnosti koji uključuju bihevioralne, kognitivne i emocionalne defekte. Psihopatski poremećaj pripada široj kategoriji poremećaja pod nazivom *antisocijalni poremećaji osobnosti*, međutim od njega se razlikuje po određenim dijagnostičkim kriterijima koji unutar te kategorije pouzdano individuira određenu podskupinu ljudi. Najznačajniji dijagnostički kriteriji koji se koriste u znanstvenim istraživanjima psihopatskog poremećaja (i koji definiraju znanstveni pojam psihopata) određeni su dijagnostičkim oruđem pod nazivom *revidirana lista provjere za psihopatiju (Psychopathy Checklist – Revised, PCL-R)* koju je osmislio jedan od autora u ovom zborniku, Robert Hare (1991). PCL-R se sastoji od 20 stavki koje su podijeljene u dva faktora: interpersonalno/afektivni i životni stil/antisocijalni faktor. Među stavcima se nalaze točke poput sljedećih: slatkorječivost/površni šarm, grandiozno samopoimanje, patološko laganje, varanje/manipulacija, nedostatak ili odsutnost kajanja ili krivnje, neosjetljivost prema drugima/nedostatak empatije, parazitski životni stil, nedostatak samokontrole, nedostatak realističnih, dugoročnih ciljeva, impulzivnost i maloljetnička delikvencija. Stavci se ocjenjuju od 0 do 2, tako da je maksimalni mogući rezultat 40 bodova. Dakle, osobi koja postigne visoki rezultat na PCL-R-u bit će pripisan psihopatski poremećaj, što znači da posjeduje velik broj ranije navedenih karakteristika. U SAD-u se uzima da je 30 bodova prag koji kao znanstveni konstrukt dijeli osobe u klasu psihopata (prag ≥ 30) i ne-psihopata (< 30), međutim u nekim europskim zemljama koristi se čak i prag od 25 bodova.

U sedmom poglavlju Robert Hare i Craig Neumann raspravljaju o testu PCL-R kao dijagnostičkom oruđu za utvrđivanje psihopatskog poremećaja kao nečeg specifičnijeg i različitog od antisocijalnog poremećaja osobnosti. Nadalje, oni ističu važnost i empirijsku pouzdanost tog testa i njegovih derivata za predviđanje kriminalnog recidivizma i nasilja među psihopatima s kriminalnom prošlosti.

U osmom poglavlju Carla Harenski, Robert Hare i Kent Kiehl daju pregled neuroznanstvenih istraživanja osoba koje su postigle visoke rezultate na PCL-R testu. Iz tih istraživanja može se iščitati da određeni strukturni i funkcionalni poremećaji kod osoba koje postižu visoke rezultate na PCL-R testu imaju neurološke korelate koji pokazuju drukčije obrasce (ne)funkcioniranja određenih dijelova mozga u odnosu na ljude koji dobivaju niske rezultate na PCL-R testu. Drukčije ili defektno funkcioniranje

mozga osobito je primijećeno u sustavima mozga vezanih uz bazično kognitivno i afektivno procesuiranje koja se odvijaju u području limbičkog i paralimbičkog korteksa.

U zadnjem poglavlju drugog dijela James Ogloff i Melisa Wood razmatraju istraživanja koja se tiču postojanja uspješne terapije za preodgoj i reformaciju osoba sa psihopatskim poremećajem. S obzirom na to da standardni emocionalni pristup u rehabilitiranju osoba s antisocijalnim ponašanjem kod psihopata nije polučio uspjeh, mnogi su autori zaključili da osobe sa psihopatskim poremećajem predstavljaju beznadne slučajeve osoba koje se ne mogu reformirati na način da se smanji kriminalni recidivizam. Međutim, autori smatraju da istraživanja koja su se dosad provela ne opravdavaju ovu pesimističnu konkluziju, te zaključuju u optimističnom tonu, da postoje indikacije koje daju nadu da se nepoželjno ponašanje psihopata ipak može reformirati. Novija istraživanja koja prate (ne)uspjehe na polju rehabilitacije psihopata pokazat će je li ovaj optimizam osnovan.

U prvom dijelu zbornika autori pišu o psihopatima i njihovom tretmanu iz pozicije prava i filozofije politike. U drugom poglavlju Tony Ward prikazuje razvoj i povijest pojma psihopatije u kontekstu angloameričke medicinsko-pravne rasprave o odgovornosti osoba s mentalnim poremećajima. U tom kontekstu autor kreće od rasprave koja se odvijala u Velikoj Britaniji sredinom 19. stoljeća te razmatra kako se od pojmova moralne ludosti i moralnih imbecila te teorija o pravnoj odgovornosti vezanih uz te pojmove došlo do suvremenog pojma psihopatije.

U trećem i četvrtom poglavlju Peter Bartlett i Stephen Morse govore svaki iz perspektive svoje zemlje (Velike Britanije odnosno SAD) o trenutnom položaju i zakonskom tretmanu psihopata koji prekrše zakon. Opći dojam koji autori ostavljaju jest da pravna legislativa ne tretira psihopatske prekršaje na zadovoljavajući način. Bartlett ukazuje na nekoherentnosti u legislativi i pravnom tretiranju psihopata i ostalih osoba s antisocijalnim poremećajima ličnosti u pravosuđu Velike Britanije, dok se Morse u perspektivi pravosuđa SAD-a više okreće razmatranju praktičnih savjeta koji bi mogli pomoći da se na zadovoljavajući način, unutar sadašnjih pravila igre, regulira pravna praksa tretiranja psihopata i ostalih osoba s poremećajem osobnosti.

U petom poglavlju Matt Matravers širi raspravu te uvodi razmatranja iz perspektive filozofije politike u kojoj se postavljaju šira, *eksternalna* razmatranja koja propituju sadašnju praksu pripisivanja pravne odgovornosti. Stoga u ovom poglavlju Matravers ne nastoji unutar postojećih praksi odrediti kakva bi se odgovornost i prema tome krivnja ili kazna mogla pripisati kriminalnim psihopatima, već koristi psihopatski poremećaj kao testni slučaj za refleksiju nad našim poimanjem odgovornosti i

potrebom za zadovoljenjem zahtjeva za pravednim tretmanom građana kada dolaze u dodir sa zakonodavnim sustavom.

Iz filozofsko-etičke perspektive treći je dio najintragantniji, a njemu je u zborniku posvećeno i najviše mjesta. U jedanaestom poglavlju Antony Duff krećući od svoje opće teorije o pripisivanju moralne odgovornosti argumentira da psihopati nisu moralno odgovorni djelatnici. Prema Duffu moralno odgovorni su oni djelatnici od kojih se može zahtijevati da odgovaraju za svoje postupke, u smislu da se od njih može tražiti da za svoje postupke pruže razloge koji ih mogu opravdati ili dati opraštajući izgovor. Dakle, moralna odgovornost zahtijeva sposobnost razumijevanja moralnih zahtjeva koja se sama sastoji od sposobnosti prepoznavanja i odgovaranja na moralne razloge. Duff argumentira da je psihopat osoba koja nema sposobnost da prepozna, a time i da odgovara na moralne razloge, te s obzirom na to zaključuje da se psihopata ne može pozvati da odgovara za nemoralnost svojih postupaka, iz čega slijedi da se psihopate ne treba držati moralno odgovornim osobama. Nedostatak koji se može primijetiti u Duffovom argumentu jest taj što se u karakteriziranju psihopata ne poziva na empirijske podatke.

U sljedećem poglavlju Neil Levy, koristeći se drukčijim argumentom, dolazi do istog zaključka. Levy svoj argument temelji na spekulaciji o evolucijskoj adaptaciji psiholoških mehanizama i dispozicija za moralno ponašanje. Kao glavne elemente koji su moralno ponašanje učinili adaptivnim Levy navodi emocije koje disponiraju organizam na moralno ponašanje, zato što moralnost može biti "adaptivna samo ako motivira, a emocije predstavljaju primarni motivacijski pokretač u našoj vrsti" (217). Empirijska istraživanja pokazala su da psihopati imaju deficite u funkcioniranju određenih moralno značajnih emocija (poput empatije), te da ujedno pokazuju nerazumijevanje nekih za moral značajnih razlika, poput razlike između konvencionalnih (npr. zabrana žvakanja žvakaćih guma na školskom satu) i moralnih normi (npr. zabrana nanošenja fizičke boli drugoj osobi), koje djeca počinju razlikovati već od treće godine. Levy zaključuje da psihopati ne zadovoljavaju osnovne epistemičke uvjete koji se tiču razumijevanja toga što je moralno dobro a što loše da bismo ih mogli držati moralno odgovornima kada djeluju protiv moralnih normi.

U trinaestom i četrnaestom poglavlju rasprava se odmiče od problema moralne odgovornosti psihopata te se uvode razmatranja iz metaetike i moralne psihologije u kojima stvarni psihopati služe kao evidencija za provjeru određenih filozofskih teorija. Tako Heidi Maibom razmatra da li emocionalni deficiti kod psihopata falsificiraju teorije moralnog racionalizma, te da li govore u prilog sentimentalističkim teorijama o izvoru morala. Maibom daje negativan odgovor na ovo pitanje pozivajući se na određena empirijska istraživanja koja pokazuju kognitivne deficite kod

psihopata, za koje spekulira da iz kantijansko-racionalističke perspektive mogu objasniti deficite njihova praktičnog uma.

U sljedećem poglavlju Jeanette Kennett osvrće se na rasprave u kojima se uzima da psihopati predstavljaju dokazni materijal u korist motivacijskog eksternalizma (teze da moralni sudovi nisu inherentno motivacijski) te zaključuje da empirijski podaci ne govore u prilog toj tezi, već da se oni mogu protumačiti na način koji ide u prilog motivacijskom internalizmu jer deficit u razumijevanju moralnih tvrdnji kod djece sa psihopatskim tendencijama predviđa stupanj problema u ponašanju. Nadalje, Kennett u ostatku rada na temelju slučaja psihopata razmatra koji su nužni uvjeti za razvoj normalnog moralnog djelovanja te zaključuje da su za razvoj kreposnog djelovanja potrebne nedefektne racionalne sposobnosti i emocionalne dispozicije jer zasebno ni racionalni ni emocionalni deficiti ne objašnjavaju moralne deficite kod psihopata.

Nakon moralne psihologije i metaetičkih rasprava autori 15. i 16. poglavlja ponovno se vraćaju temi moralne odgovornosti psihopata uvodeći perspektivu filozofije radnje. Ishtiyaque Haji uz standardno aristotelovsko objašnjenje moralne odgovornosti koje uključuje epistemičku komponentu i element samokontrole uvrštava i komponentu autentičnosti, tako da je osoba moralno odgovorna za radnju ako i samo ako je izvodi u “vjerovanju da je ono što čini nešto moralno obvezno [...], ima u izvođenju prikladnu za odgovornost utemeljujuću kontrolu, te kauzalno slijedi iz autentičnih akcijskih izvora” (265). Autentičnost se veže uz djelatnikove evaluacijske sheme koje uključuju normativne standarde, ciljeve, deliberativne i motivacijske dispozicije, itd. Haji u svom tekstu inzistira na komponenti autentičnosti u smislu da neautentičnost akcijskih izvora može negativno utjecati na stupanj moralne odgovornosti iako osoba zadovoljava epistemičku komponentu i element samokontrole, te iz te perspektive ukazuje na umanjenu moralnu odgovornost kod psihopata. Međutim, nije najjasnije koliko komponenta autentičnosti pomaže u razumijevanju moralne odgovornosti, s obzirom na to da ju Haji definira uz pomoć epistemičkog uvjeta i uvjeta samokontrole. Naime, navodi da su motivacijski elementi evaluacijske sheme “autentični relativno u odnosu na to je li kasnije ponašanje koje slijedi iz njih ponašanje za koje je normativni djelatnik u kojeg će se dijete razviti moralno odgovoran” (269). Stoga su elementi evaluacijske sheme neautentični ako njihovo usvajanje ili način usvajanja podriiva moralnu odgovornost za kasnije ponašanje koje slijedi iz tih elemenata. Dakle, da bismo mogli odrediti stupanj moralne odgovornosti za određeno ponašanje uz pomoć komponente autentičnosti čini se da već unaprijed moramo znati je li osoba moralno odgovorna za to ponašanje kako bismo otkrili da li ponašanje slijedi iz autentičnih akcijskih izvora.

Grant Gillett razvija jednu kompleksnu nekauzalnu teoriju intencionalne radnje u kojoj se poziva na ideje Aristotela, Kanta, Nietzschea i Wittgensteina. Možda bi se opća ideja u pozadini teorije mogla sažeti na sljedeći način: radnje se objašnjavaju na način da se smještaju u prepoznatljive narative i obrasce naracije (koji mogu biti obogaćeni znanstvenim otkrićima) kojima pokušavamo definirati i zahvatiti karakter koji čini smislenim i razumljivim ponašanje te osobe. Ovaj način objašnjenja stavlja naglasak na identitet osobe koji je određen kompleksnim odnosom osobe s njezinom socijalnom okolinom. Zbog svojih funkcionalnih deficita psihopati ne uspijevaju razviti identitet koji će biti prijemčiv na socijalne stimuluse i uz pomoć kojeg se mogu razviti u odgovorne moralne djelatnike.

Ronald De Sousa i Douglas Heinrich u svjetlu evolucijske psihologije i suvremene neuroznanosti ukazuju na potrebu za propitivanjem, reinterpetacijom i možda napuštanjem određenih pojmova koji bitno obilježavaju naše etičke i moralno-psihološke teorije. U tom kontekstu znanstvenih spoznaja, autori razmatraju kakvu bismo filozofiju politike trebali prihvatiti te kako modificirati i shvatiti naše reaktivne stavove koje imamo prema psihopatima i ljudima općenito.

S obzirom na to da se iz zbornika može izvesti opći zaključak da psihopati nisu moralno odgovorni, u posljednjem poglavlju urednici zbornika uzimaju u obzir teze određenih autora koji smatraju da psihopate ipak treba držati moralno odgovornima. Malatesti i McMillan razmatraju argumente u korist te teze te daju naslutiti da, prema njihovom mišljenju, trenutna situacija u debati navodi na opći zaključak zbornika da psihopati zbog svojih funkcionalnih defekata ne spadaju među moralno odgovorne djelatnike.

Unatoč heurističko-filozofskoj značajnosti, ovom zborniku se može uputiti par kritičkih primjedbi. Naime, iako se urednici u posljednjem poglavlju dotiču mišljenja o moralnoj odgovornosti psihopata koja nisu zastupljena u zborniku, ostaje dojam da zborniku nedostaje polemička heterogenost. Taj nedostatak konkretno se može primijetiti u metaetičkim raspravama koje vode Maibom i Kennett iz perspektive moralnog racionalizma, dok suprotni, sentimentalistički tabor (koji je u novije vrijeme i uveo psihopate u raspravu) ne dobiva priliku da predstavi svoje viđenje situacije i odgovori na moguće prigovore.

Druga primjedba tiče se znanstveno-ontičke prirode PCL-R konstrukta. Iako se urednici zbornika u 6. poglavlju dotiču tog problema, pitanje ostaje koliko "realno" PCL-R konstrukt *reže prirodu po njezinim šavovima*, te s obzirom na to koje filozofske zaključke iz njega smijemo izvlačiti. Naime, istraživanja (npr. vidi Hare i Neumann [ovaj zbornik],

Poythress i Skeem 2006) su pokazala da spomenuta dva PCL-R faktora (interpersonalno/afektivni i životni stil/antisocijalni) posjeduju unutarnju zasebnost, u smislu da postoje statistički značajne razlike između rezultata koje pojedinci postižu na pojedinom faktoru. Tako se unutar skupine ljudi koje prelaze prag od 30 bodova dalje mogu delineirati osobe prema rezultatima pojedinog faktora. Usto, razlika u rezultatima prema faktorima ukazuje na daljnju razliku u etiološkim mehanizmima i bihevioralnim karakteristikama testiranih osoba (vidi npr. Wallace et al. 2009). Hare i Neumann (ovaj zbornik) smatraju da se unatoč tome ova dva faktora ne bi smjela uzimati kao novi konstrukti jer samo zajedno daju pouzdana predviđanja recidivizma i nasilnog ponašanja. Međutim, sam element predviđljivosti nasilnog ponašanja ne daje nam konkluzivan razlog za tvrdnju da PCL-R označava jedinstven fenomen. Stoga, ako se u obzir uzmu razlike u rezultatima prema faktorima može se problematizirati pitanje filozofskih implikacija koje pojedini autori povlače u pogledu metaetičkih rasprava. Na primjer, moralni racionalisti obično ističu stavke iz životni stil/antisocijalnog faktora kako bi argumentirali da psihopati imaju racionalne deficite, dok sentimentalisti ističu stavke interpersonalno/afektivnog faktora kako bi argumentirali da emocionalni deficiti uvjetuju nemoralnost kod psihopata. S obzirom na relevantne razlike u rezultatima prema faktorima PCL-R testa, može se postaviti pitanje da li racionalisti i sentimentalisti govore o istom fenomenu te kakve posljedice to ima za valjanost i doseg njihovih argumenata. Ovaj aspekt PCL-R testa nažalost nije problematiziran u filozofskom dijelu zbornika već svi autori na eksplicitan ili implicitan način podrazumijevaju neproblematičnost ekstenzije PCL-R konstrukta.

U posljednjih desetak godina psihopati, bilo fikcionalni bilo stvarni (vidi Nichols 2002), uveli su novu perspektivu i na određeni način revitalizirali filozofske rasprave u nizu domena, od etike i metaetike do moralne psihologije i kognitivne neuroznanosti, te u tom smislu ovaj zbornik predstavlja višestruko vrijedan doprinos u sistematiziranju i razjašnjavanju problema i pitanja vezanih uz pojam psihopata. Zbornik može biti vrlo koristan filozofima, pravnicima, psiholozima, liječnicima, psihoterapeutima i svima onima koji se zanimaju za etičke i bioetičke implikacije koje se mogu izvući iz istraživanja psihopatskog poremećaja.

Reference

Hare, R. D. 1991. *The Psychopathy Checklist – Revised* (Toronto: Multi-Health Systems).

Nichols, S. 2002. “How psychopaths threaten moral rationalism: is it irrational to be amoral?”, *The Monist* 85, 285–304.

Poythress, N. G. i J. L. Skeem 2006. “Disaggregating psychopathy: where and how to look for subtypes”, u C. J. Patrick (ur.), *Handbook of Psychopathy* (New York: The Guilford Press), 172–192.

Wallace, J. F., M. B. Malterer i J. P. Newman 2009. “Mapping Gray’s BIS and BAS constructs onto factor 1 and factor 2 of Hare’s Psychopathy Checklist – Revised”, Manuscript: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2743501/> .
Pristupljeno 30. 04. 2011.

Marko Jurjako

Odsjek za filozofiju
Sveučilište u Rijeci – Filozofski fakultet
Slavka Krautzeka bb
51 000 Rijeka
mjurjako@ffri.hr